

RAFELS POËZIE UIT EEN RAADSELACHTIGE WERELD: NIEUWE GEDICHTEN VAN JUDITH HERZBERG

Judith Herzberg (° 1934 Amsterdam) werd in haar lange carrière al vele malen bekroond voor haar werk: zowel poëzie als theater en filmscenario. Voor haar gehele oeuvre kreeg ze de Joost van den Vondel-prijs (1984) en de Constantijn Huygens-prijs (1994), voor haar poëzie de P.C. Hooft-prijs (1997). Ze werd in haar debuutjaren vooral in verband gebracht met dichters als Rutger Kopland, die net als zij behoorde tot de vaste medewerkers van het tijdschrift *Tirade*. Maar haar spreektaaltonige poëzie heeft vaak een humoristische of ironische ondergrond, en laat een geheel eigen manier zien om met taal om te gaan. Ze formuleert zeer onnadrukkelijk en ingehouden, schijnbaar terloops en achteloos, en lijkt steeds op zoek naar ongemerkte, verrassende details in het dagelijkse leven die de raadselachtigheid ervan naar voren halen. Haar dictie is zoekend en verrassend, heel vaak ook zeer geraffineerd doordat de grillige vorm mee de inhoud uitdrukt.

De laatste jaren was het wat stil geworden rond haar werk. Maar in 2011 liet Judith Herzberg een nieuwe bundel verschijnen, *Klaagliedjes*, geschreven in opdracht van de componist Boudewijn Tarenskeen, die haar vroeg een tekst te schrijven voor een muziekstuk, gebaseerd op de Klaagliederen van Jeremia uit de Statenvertaling. De teksten zijn voornamelijk zeer persoonlijke, fragmentarische interpretaties van het oudtestamentische boek. In oktober 2013 verscheen haar jongste bundel, met de klankrijke titel *Liever brieven*. Gedichten zijn voor Judith Herzberg boodschappen, letterlijk brieven die ze aan haar lezers presenteert.

Liever brieven is een 'gewone' Herzbergbundel; dat wil zeggen een geheel van niet samenhangende of op elkaar betrokken korte en langere gedichten (hier 41 stuks) waarin gedachten en herinneringen worden verwoord op een spreektaalige manier en waarin de bekende thematiek van de dichteres aan bod komt: zij fixeert zich op kleine dingen, observeert details die er schijnbaar niet toe doen maar waarover ze dan tastend en aarzelend begint te reflecteren, met afgebroken zinnen en veel ellipsen. Dit is op zich wel degelijk een doordachte techniek: de kunst bestaat erin de dingen die géén verband hebben toch met elkaar te doen rijmen en juist daardoor het onzegbare of onbenoembare naar voren te halen. In een gedicht als 'Indersbach' gebeurt dit ook letterlijk, als aan een jijfiguur wordt gevraagd of zij/hij bekend is met een huis 'vol met onbeholpen dingen' die 'mokkend eenheid saboteerden' en elkaar 'zwijgend tegenspreken'. De vraag wordt beantwoord met de mededeling dat 'die onbegrijpelijk onbegrepen/ dingen' wel samenhang blijken te krijgen en 'het bijna op een zingen zetten' als de mensen er weer zijn, in dat voorheen onbekende huis.

Dit is rafelige poëzie; de gedichten zijn als rafels: ze vormen kleine losgerukte draadjes uit het grotere weefsel van de onzegbare en onbenoembare dingen in de ervaringswereld van de dichteres, ze geven het vluchtige, het onvatbare in wat wordt waargenomen weer. Er werd al vaker op gewezen: de poëzie van Judith Herzberg tast met ogenschijnlijk vrijblijvende lichtheid een willekeurig aantal kleine dingen af om zo een opening te vinden naar het verborgene. Dat is in deze bundel niet anders, ook hier zijn er onbevangen kinderoogen die zich verwonderen over wat ze zien.

De lichtheid waarmee de druk van 'grote' thema's wordt bedwongen komt tot stand door een geraffineerd spel met klanken en vormen, zoals in 'Er is verwarring over woorden:/ mensheid en menselijkheid/ waar het om misdaad gaat, begaan' ('Target', p. 32). Het spel met 'het gaat om een begane misdaad' leidt verder tot een bezinning over wat wordt opgeslagen in een 'onthemde taal' die ons niet eigen is: ze wil ons hoofd niet in, 'of even maar, en graag verlaat'. Niet alleen de woorden, ook klanken en de constructie van hele zinnen worden ontwricht en daardoor 'verbijzonderd': ze krijgen extra aandacht maar blijven steeds toegankelijk en herkenbaar als 'losse' praatstijl.

Zeer herkenbaar is ook het inlevingsvermogen van de waarnemende (of reflecterende, of zich herinnerende) ik-figuur. Er is empathie met een 'kleine schilder', maar evenzeer met de bladen van een boom ('Plataan verstaan') en met de asperges en vruchten op het bekende schilderij 'Stilleven met asperges' van Adriaen Coorte (in het Rijksmuseum) dat ook eerder al veel generatiegenoten van Herzberg heeft geïnspireerd. Bij Herzberg zijn de asperges bezielde en de vruchten flirten; de walnoten 'begeren' elkaar vergeefs, want ze zitten 'slotvast in dop' ('In een museum', p. 21). De fascinatie voor woorden en dingen waaiert alle kanten uit.

Enkele gedichten zijn beperkt tot puur taalspel, of zo lijkt het dan toch. Zoals in 'Te willen hebben' dat variërend in zichzelf rondtolt, tot het afsluit met 'te willen hebben/wat tot nu toe/ontbrak', zodat ook dit spel een zoeken blijkt te zijn naar wat er niet meteen is en niet bevatbaar blijft. Maar er zijn ook gedichten waarin de waarnemende ik-figuur zich expliciet op zichzelf terugplooit en herinneringen oproept. De dichteres is betrokken op zichzelf *en* op de wereld.

Een voorbeeld van de 'geëngageerde', op maatschappelijke problemen gerichte Herzberg is 'Toegift' (p. 45), een bijzonder gaaf, bijna klassiek evenwichtig gedicht dat een plaats verdient in alle bloemlezingen. 'Toegift is geschreven voor De Eenzame Uitvaart van 19 januari 2012' wordt meegedeeld in de 'Aantekeningen' achterin de bundel. Een initiatief waarbij een aantal dichters een gedicht schrijven speciaal voor de uitvaart van gestorvenen die geen familie of vrienden meer hebben. Herzbergs mededogen met en eresaluut voor mensen

die bij leven al verstoken waren van alle contacten en medeleven is bijzonder indringend: het is ‘een heel klein beetje rouwen/ niet eens om hem, omdat we hem niet kennen,/maar uit een vaag gevoel van menselijk fatsoen’. Wrang is de overweging in de laatste strofe:

De bijna-liefde, bijna aandacht die hij straks nog
meekrijgt in zijn kist was misschien nét dat
kleine beetje dat hem had kunnen redden,
dat hij bij leven heeft gemist.

Hier geen raadselachtigheid, geen zoekende formulering, maar een trefzekere overweging. Maar in het geheel van de bundel overheerst de vervreemding, de gissingen en het verrast toekijken waarbij ‘grote’ onderwerpen zorgvuldig worden vermeden en impliciet toch aan de orde worden gesteld. Raadselachtig moet ook de titel blijven: ‘Liever brieven’, wellicht betekent dat ‘liever gedichten’, maar ja: liever dan wat?

ANNE MARIE MUSSCHOOT

JUDITH HERZBERG, *Klaagliedjes*, De Harmonie, Amsterdam, 2011, 40 p.

JUDITH HERZBERG, *Liever brieven*, De Harmonie, Amsterdam, 2013, 56 p.